

lematizálja, és ezzel a filozófia radikális újrakezdés-igényét feltételezi – a filozófiai újrakezdés ugyanakkor maga is folytonosságot feltételez, amelyet eredendő, eleven valójában a teológia tárgya, a vallás tár fel: teológia és filozófia tehát egymást feltételezik.

A „református ismeretelmélet” (Plantinga) értelmében a hit nem evidenciából ($2+3=5$), hanem sajátos belső működési elvből, önszavatoló jellegéből fakad. A „katolikus ismeretelmélet” (Mezei Balázs) szerint azonban nem az önszavatolás a végső tényező. A *katolikus*, egyetemes, nem radikális ismeretelmélet, a saját vallási kijelentései, valamint más vallási és nem vallási kijelentések közös racionalitását keresi, amelyet, jól tudja, saját kijelentései is feltételeznek. A katolikus értelemben vett természetes teológia olyan valásfogalomra épül, amely nem rombolja le a természetet, hanem feltételezi és rökéletesíti azt. A vallás önszavatolása eszerint nem egyszerűen önmagán belül érvényesül, amint azt Plantinga állítja, hanem önmagán kívülre irányuló, katolikus értelemben vett misszió. „Sajátosan alaposnak” így nem a vallás önszavatoló jellegét, hanem dinamikáját tarthatjuk. A református ismeretelmélet számára érdektelen a vallási és nem vallási racionalitás viszonya, katolikus értelemben azonban ez a kérdés értelmes és elkerülhetetlen, hiszen nem lehetséges a különböző

racionalitások egymástól való elválasztása valamiféle közöttük fennálló viszony nélkül: e viszony híján azt sem tudnánk, hogy egyáltalán létezik többféle racionalitás. Katolikus értelemben a vallási racionalitás is arra irányul, ami minden racionalitás alapja és előfeltétele – ugyanakkor minden nem vallási racionalitás a mindent átfogó és közvetlen valásra, a valóság önvallomására irányul, és pedig szabadon.

Ha a bölcsélet a 20. századi szaktudományos partikularizációval, relativizmussal és agnoszticizmussal szemben átfogó és egészes akar lenni, amely az ember fogalmára mint egészre reflektál, és nem teszi az embert „szaktudományos” részre hullva hatalmi célok áldozatává, akkor a vallás bölcselete kell legyen. A vallás a valóság átfogó, eredendő és közvetlen feltárulkozása, amely hagyományt hoz létre. Vallás és hagyomány összefüggése ugyanakkor maga is hagyományos. A hagyomány szabad, önkényes (aktív) „ráhagyás” és kényszeres (passzív) „meghagyás” egységéből ered. A hagyomány meghatároz, mert *szabadságra* indít, hiszen a meghagyás passzív kötelme mellett a ráhagyás aktív szabadságát hívja elő, míg a pusztán mechanikusan érvényesített tradíció kiszorítja a szabadságot, eltörli a tradícióban részt vevők különbözőségét és ezzel viszonyukat is. A hagyomány azonban – szemben a tradícióval – együttműködést, egészen az

ellenszegülésig szabad viszonyt ír elő.

MAZGON MÁTÉ

(*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003,*
324 oldal, 2700 Ft)

TATÁR GYÖRGY:

A nagyon távoli város

Menzel és Hrabal közös filmjeinek egyikében (*Pacsirták cémuszálon*) letrúnt világuk romjai között – rendes roncsstelepi beszélgetéseikben – az egykori filozófiaprofesszor és az ügyész azon vitatkoznak, hogy Európa keresztény-e vagy zsidó. Zsidó? Keresztény? Európa? Mennyiben?

A film tragikus-ironikus jelenete végül elveszi a kérdés élet. Nem oldja meg és nem veszi komolyan. Hegesztőszemüveggel a homlokán a filozófus csak mosolyog. E mesebeli és rejtőzködő válasz születése óta azonban sok idő eltelt, sok minden változott. Az Óperenciás-tengeren innen úgy tűnik, megint régi kérdéseink újragondolásával kell bajlódjunk. Európa? Mi is az?

Tatár György legutóbbi kötetében, *A nagyon távoli város* vallásfilozófiai írásaiban a Nyugat kultúrájának, a mi kultúránknak zsidó-keresztény örökségével vet komolyan számot. Morál, jog és vallás európai alakulástörténetében az örökölt

Törvény és a hozzá való változó viszony a leírható történeteknek (legalábbis egyik) gyújtópontját képezi. Egyház és Zsinagóga szétválása (bizonyos értelemben Európa születése) az olvasással és az olvasásban kifejlődő különbséggel kezdődik. A „világkorszakot teremtő különbség a bibliai törvény értelmezésében és a hozzá fűződő viszonyban keresendő. Pál apostolnál kezdődik, majd az egyházatyák munkássága során kerül kidolgozásra az az elv, amelynek mentén a törvény kinyilatkoztatott korpuszán belül mindjobban lefejtik egymásról a morális (vagyis a minden emberre továbbra is egyaránt kötelező) törvényeket, és a »ceremoniális« (először csak a zsidó-keresztényekre, később pedig az immár senkire sem kötelező) törvényeket.”

Az evangélium egész világon való hirdetésének követelménye előzménye és következménye is az olvasásmód átalakulásának, a Törvény értelmezésének. A pogányoknak prédikáló apostol a Törvény »értelmének» kiemelésével, a morális, allegorikus olvasat megteremtésével hátrítja el az akadályokat a megértés útjából. A pogányok nem evidens találkozása a kinyilatkoztatással egy hermeneutikai szituációt ír körül. Az üzenet megértésében és fordításában, a Törvény értelmezésében Pál Krisztust követve végül egy cél-eszköz dichotómiáig, egy világos hierarchia megfogalmazásáig

jut: a törvény betöltése a szeretet (Róm 13,10). „Mielőtt pedig eljött a hit, a törvény őrzött bennünket, egybezárvá az eljövendő hit kinyilatkoztatásáig. Tehát a törvény nevelőnk volt Krisztusig, hogy a hit által igazuljunk meg” (Gal 3,23–24).

A kereszténységgel párhuzamosan élő judaizmus nem tesz különbséget morális és „ceremoniális” törvények között, nem követi a kereszténységet sajátos allegorikus törvényolvasatában. „A parancsok és tilalmak egész rendszere, a legnagyobbtól a legkisebbig egységes természetű elemekből áll: a hamis tanúságtétel tilalma például ebben a világban semmivel sem »erkölcsibb« természetű a Szombat megtartásánál.” A parancsok és tilalmak *egésze* kinyilatkoztatott, nincs „mérlegelés” az egyes elemek között, különbségtévés az olvasatban. Pál szerint az részesül dicséretben Istentől, aki belsejében zsidó: aki nem betű szerint, hanem szívében a lélek által van körülmetélve (Róm 2,28–29). A judaizmus itt nem ismer ilyen allegorikumot.

A különböző európai népek a keresztény értelmezéshagyomány ihletett alakulása nélkül nem egyesülhettek volna *verus* Izraelként a középkori egyházban. A lélek által körülmetéltek egyetemes egyházában valójában nincsenek is népek, pontosabban a kereszténységben a népeknek nincs teológiai relevanciájuk. Krisztus népe az egyház. A kü-

lönbségek eltörlésének különbségek megtétele szolgált feltételül.

Tatár szerint a Nyugat történetében kialakuló vallási és világi megkülönböztetésének gyökere is itt keresendő valahol: törvény és törvény közötti különbségtételben, morális és kultikus elválasztásában. Európa újkori szekularizációja, a morál alapjául szolgáló vallás kultusszá redukálódása, úgy tűnik, a kereszténység belső történetének következménye.

VISONTAI-KOVÁCH LÁSZLÓ

(*Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003,*
296 oldal, 1995 Ft)

SÁNTHA ATTILA:

Székely szótár

A szótárakkal kapcsolatos elvárásaink többnyire nagyok. Elvárjuk, hogy kielégítő információkkal legyenek tele, tájékoztassanak bennünket a fennálló nyelvállapotról, az adott szó jelentéséről, és az sem árt, ha egy-két jól megválogatott példát is hoznak a használatot illetően. Az már csak a lexikonnak a mindennapi tájékozódásunk során való alkalmazásakor derül ki, mennyire összeszedett, körültekintő és teljes az az anyag, melyet rendelkezésünkre bocsátottak. A mindennapi használat alkalmával természetesen nem arra vagyunk kíváncsiak, mennyire ala-

pos tudományos munka előzte meg a szerkesztést, hanem arra, megbízható-e az a szótár, amelyre általában drága pénzért teszünk szert.

Sántha Attila *Székely szótár*ával kapcsolatban több meglepetés is ért. Bevallom, először úgy véltem, a munka fikció, és több szótárregényhez hasonlóan a szócikkek mozaikos elhelyezésével bonyolítja az olvasás folyamatát. Nem csupán a fikció iránt érzett eredendő vonzalmam vezetett ehhez a feltételezéshez, hanem az a tény is, hogy a mai erdélyi irodalom többnyire ironikusan viszonyul saját létfeltételeihez, gyökereihez és környezetéhez. Ehhez képest a szóban forgó modern székely lexikon semmiféle csavart nem alkalmazott; kiderült, nem szószedetekben kibontakozó regényről van szó, hanem valóban a székelység mai nyelvállapotának rögzítésével foglalkozó szakmunkáról. Azaz mégsem kizárólag cinyiról. A szószedetek ugyanis mintha nem egyszerűen mindennapi használatra készültek volna: a nyelv-megőrzés, a nyelvállapot feltérképezése mellett az olvasó szórakoztatását is szolgálják. A szavakhoz, amelyek abcérendben követik egymást és a szótárakra jellemző sajátosságok alapján rendszereződnek, sok esetben társulnak olyan példaszövegek, amelyekben az olvasó nemcsak magyarázatot kaphat a szó jelentésére és használatára vonatkozóan, hanem a székelyföldi irodalmi életbe is bepillantást nyerhet. A Sántha által kivá-

lasztott részletek ugyanis – régebbi szövegidézetek mellett – olyan kortárs írásokból szemelgetnek, melyek azon kívül, hogy nagyon szórakoztatóak, ízelítőt adnak a 21. század eleji székely kötődésű szépirodalom és publicisztika széles köréből is.

Kezdeti sejtésem mégis valamiféleképp igazolódni látszik, amikor egyre nyilvánvalóbbá lesz, hogy a szótárszerkesztő érdeklődését mindinkább leköti a fikció világa, s a szótárszerkezet adta keretben elhelyezett szövegek lassan önálló jelentőségre tesznek szert. Egyrészt, mert világossá válik, nem a szavak azok, amelyek a nyelvhasználók létét igazolják, hanem a szövegek által fennálló diszkurzív közeg. Másrészt pedig a többé-kevésbé elszigetelt székely nyelvi környezet akkor tud jelentékeny, önálló stílári tényezővé válni, ha nemcsak fenntartja, de továbbformálja szavait, kihasználva a nyelv alkotó képességét. A konzerválást megcélzó, az elmúltat, a csupán nyomai-ban létezőt felmutató lexikon helyett így egy élő nyelvi hagyomány ma is produktív metszetét kapjuk kézhez.

Ha viszont túllépek az eddig emlegetett mindennapi használatnak a mögöttes technikákat elhanyagoló megrögzöttségén, a nyelvészeti-irodalmi kettősségből eredő bizonytalanságokat már nem hagyhatom szó nélkül. A szótár összeállítójának szerzőként való feltüntetése félrevezető lehet. Bár nem vonom kétségbe Sántha Attila alapos mun-